

Юлія ГАЛАН

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ЧИТАЧА У СВІТ ФІКЦІЙНОЇ ДІЙСНОСТІ У РОМАНІ ДЖОРДЖ ЕЛІОТ «САЙЛЕС МАРНЕР»

Стаття присвячена дослідженню наративних технік та прийомів залучення читача у світ фікційної дійсності у творі Джордж Еліот «Сайлес Марнер». Основна увага зосереджена на з'ясуванні наративного значення обраного авторкою типу наратора.

Ключові слова: наратив, перспектива, наратор, метафора, фокалізація.

Статья посвящена исследованию нарративных техник и приемов приобщения читателя в фантасматический мир романа Джорджа Элиот "Сайлес Марнер". Центральное внимание заострено на выяснении нарративного значения избранного автором типа наратора.

Ключевые слова: нарратив, перспектива, наратор, метафора, фокализация.

The article deals with the narrative techniques and methods of involving the reader in the world of fictional reality in the novel of George Eliot "Silas Marner." The main focus is based on the studying of the narrative meaning of the narrator type chosen by the author.

Key words: narrative, perspective, narrator, metaphor, focalisation.

Актуальність теми. У наратології основною ознакою розповідного тексту вважають присутність посередника між автором та зображуваним світом. Суть розповіді зводиться до показу художньої дійсності крізь призму сприйняття наратора (фокалізатора).

Наратор – центр орієнтації, основна фігура у творі, в структурі наративу [3, с. 160]. Яскраво виражена присутність наратора в романах Джордж Еліот і значне використання метафор в наративних структурах її текстів є одними з істотних характеристик художнього мистецтва письменниці. Проте попередні вивчення сконцентрувалися головним чином або лише на розгляді інстанції наратора, або на художньому змісті метафор без посилань на особу наратора [5, 31]. **Мета** цієї статті полягає у з'ясуванні того, як метафори в художній літературі сприяють не лише висвітленню ідей, але й допомагають створити особу наратора, який у свою чергу змусить читача зрозуміти і повірити у ці ідеї.

Перед тим, як будь-яке наративне значення зможе передатися від автора до читача, читач має бути переконаний, що він хоче продовжувати читання роману, що він може отримати досвід, що буде вартим прочитання книги. Створюючи розповідача, якого читач хоче слухати, чий особисті якості, характер і цінності імпонуватимуть читачеві, створюється найголовніше взаємовідношення в розповіді – зв'язок між текстом та читачем. Якщо тип наратора обрано правильно, то взаємозв'язок буде створено: читач продовжуватиме читання і, під керівництвом наратора, розумітиме вигаданий світ художнього твору таким чином як цього хотітиме імпліцитний автор. Якщо ж тип наратора неправильний і читач не виявляє необхідної довіри або недовіри, або якщо він пропускає натяки щодо обдумування певних моментів твору, тому що він відчужується, то наративний задум твору буде втрачений.

Досліджуючи використання метафори як художнього елементу в романах Джордж Еліот, можна багато дізнатися про особу наратора, і в той же час ми досліджуємо наративний метод авторки, який створює картину того світу, який лежить в основі її белетристики. Розпочнемо обговорення з детального прочитання уривка твору «Сайлес Марнер», аби поглянути, як метафори взаємодіють з іншими формами переконання читача, аби створити зв'язок в момент, коли оповідач звертається безпосередньо до читача у творі. Пізніше ми розглянемо застосування метафори в представленні персонажів твору, аби поглянути, як наратор використовує цей засіб, щоб сформуванню відношення читача до персонажа художнього твору. Розглядаючи ці проблеми, ми маємо на меті висвітлити основні моменти наративних стратегій, які авторка використовувала у процесі конструювання художнього світу твору.

Багато критиків коментувало, як часто Еліот переміщає перспективу свого наративу, подібно до заміни або перефокусування лінз, і вона робить це в наступному абзаці «Сайлеса Марнера». Наратор розпочинає свою розповідь, дотримуючись середньої дистанції: «Яке місце могло б бути більш несхожим на Лантем Ярд як не Равелла? – сади, які виглядають лінивими від свого достатку, велика церква на широкому подвір'ї, на яку дивляться люди, сидячи біля своїх

хатинок у час церковної служби; червонолиці фермери, які метушаться туди-сюди; сільські дворики, де люди, гарно повечерявши, міцно сплять у світлі нічного вогнища, і де здається, що жінки складають сувої сукна у такій кількості, наче готують їх ще й на потойбічне життя...» [4, с. 63-64]. Оповідач описує містечко Равелла таким чином, як би це зробив будь-який мандрівник, об'єктивно розглядаючи його ландшафт і мешканців досить зблизька, щоб зробити висновок про самовдоволені характер цього містечка, але й на такій відстані, що не дає можливості близького знайомства. Але давайте розглянемо наступний уривок: «У Равеллі не було жодної людини, яка б наважилася промовити хоч слово, яке принесло б біль і так гіркій долі Сайлеса Марнера...» [4, с. 65]. У цьому фрагменті ми бачимо, що наратор наближається до особи головного героя. Не вживаючи до цього моменту метафор, авторка використовує цей засіб у цьому реченні, щоб створити більш драматичний момент у творі. Аналогії ж з'явилися ще раніше: фруктові сади «виглядають» ледачими, і здається, що жінки складають сувої сукна у такій кількості, наче готують їх ще й на потойбічне життя... Ці порівняння допомагають запевнити читача у тому, що саме наратор створює їх і що дійсність, яку вони ілюмінують, є абсолютно звичайна дійсність, і це все створює відчуття того, як наратор знаходиться в повному контролі нашого сприйняття фікційного світу. Це відчуття, що нас як читачів веде спокійний, сприйнятливий наратор, сприяє безпосередньому сприйняттю дійсності.

Багато теорій було висунуто відносно того, що створює різницю між порівняннями і метафорами. Аристотель вважав порівняння «менш приємним», ніж метафору, тому що воно містить слово, яке підкреслює що саме із чим порівнюється, а це позбавляє читача можливості створювати зв'язок самостійно. Більш недавні теорії зазначають, що різниця між метаforeю і порівнянням полягає в складності значення, яке несуть у собі ці два засоби. Так порівняння представляє статичне, ясно визначене значення, тоді як метафора працює в системі основних і додаткових значень, змінюючи значення як «головних», так і «допоміжних» елементів» [5, 23-26]. Але, на нашу думку, різниця між цими двома художніми засобами полягає не лише в різниці у змісті, який вони несуть, або в тому, які зусилля читач повинен витратити, аби розуміти цей зміст, але і в різниці у відношенні між наратором і читачем, що створюють порівняння і метафора. У запропонованому фрагменті оповідач, який спочатку веде нас за собою і все пояснює, пропонує сприйняття порівняння як правдивий факт, заявляючи цим, що читача вже не потрібно напружувати «у правильне русло», а що він може сприймати текст та всі його елементи самостійно. Наратор ніби випробовує читача, але й, у той самий час, сприймає його як рівню собі. Оскільки вжиті художні засоби затвердили особу наратора як розумного та уважного споглядача-інформатора, то який же тоді читач відмовиться від рівності та «партнерства» з таким оповідачем. Саме завдяки таким змінам використання художніх та наративних технік встановлюється тісний зв'язок між читачем та текстом загалом.

Рух від одного художнього засобу до іншого вказує на серйозність бажання розповідача пояснення і показу всіх подій історії, і в той же час свідчить про те, що нічого не може бути пояснене лише через просте представлення даних. І в той же час оповідач вказує на те, що зміна в перспективі (з містечка на особу Салеса, від огляду суспільства до аналізу персонажа) і зміни у риторичі (від буквальної доповіді до аналогії і до метафори) не є достатнім для того, щоб донести до читача всі переживання головного героя. І за оглядом «важкої долі» Сайлеса знову слідує зміна перспективи: «Ще на початку історії людства, як ми знаємо, існувало вірування про те, що кожна територія землі населялася і мала своє власне божество, і кожна людина могла перетнути межу своєї території і виявитися вже не під контролем свого божества, яке було і в струмках, і лісах, і на пагорбах, серед яких вона жила ще із свого дитинства. І бідолашний Сайлес мав схоже відчуття давніх людей, коли вони тікали від цього божества на інші території...» [4, 65]

Ця зміна наративної перспективи створює порівняння між становищем персонажа та життям давніх людей. І, використовуючи цей прийом, наратор наче вказує нам на те, що повноту певної ситуації не можна оцінити не порівнявши її із схожою ситуацією. В основі цього лежить ідея про те, що все між собою взаємопов'язане, і що таратор є тією особою, яка бачить світ як цілісність мілких деталей життя та космічних вірувань першолюдей. Ще раз запевнившись в ерудованості оповідача, наша довіра до нього зростає. Нас захоплює та глибина порівняння, до якої вдався наратор лише для того, щоб ми як читачі збагнули все глибше, і в той же час нам імпонує той факт, що настільки розумний та всюдисущий оповідач допускає, що «ми знаємо», як і він, історію культури давніх людей. Ми стаємо ближчими до наратора і фікційного світу художнього твору.

До цього моменту ми обговорювали те, як Джордж Еліот використовує художні засоби у наративному дискурсі як частину процесу зближення читача з наратором і всім твором загалом.

Але хоча відчуття читача щодо того, ким саме є наратор, приходять саме через таке пряме втручання «голосу» оповідача в плин розповіді, ми не можемо не відмітити той факт, що особа всезнаючого наратора, який спрямовує читача, присутня на «всіх сторінках» твору Джордж Еліот. У «*Сайлесі Марнері*» існує тісний зв'язок між особою наратора і метафорами, оскільки останні в свою чергу створюють образ оповідача, присутність якого ми можемо помітити навіть у невластивій мові, яка мала б представляти думки лише персонажа. Давайте розглянемо наступний уривок твору, де Гадфрей Касс думає про те, як уникнути розмови із батьком про своє таємне одруження: «Все ж таки, чому він має покидати надію? Вчора він бачив усе навколо у невірному світлі. Він був розсердженим на Данстена і не міг думати ні про що, окрім цілковитого руйнування їх взаєморозуміння; але що було б найрозумнішим зробити, аби пом'якшити злість батька на Данстена і підтримати ситуацію у тих умовах, які були до цього. Якщо Данстен не повернеться за кілька днів, все може зійти йому з рук...» [4, с. 119].

Відчайдушна раціоналізація Гадфрея виражається в серіях метафор так «натхненно», що можна сказати, що вони набули форму кліше [6, с. 249]. Якщо б вони вживалися окремо, то неодмінно відіграли б свою художню роль належним чином. Але будучи вжитими разом у цьому контексті, ці банальні фрази вказують лише на бідність мовних і моральних якостей персонажа, як і на нещирість його виправдань. Вживаючи ці метафори авторка приховано висуває особу наратора навіть у момент роздумів персонажа. Це свідчить про те, що оповідач у цьому творі є основним джерелом керування читача у напрямі, який обрала сама авторка. У Джордж Еліот наратор все помічає, застосовує нульову фокалізацію, використовує різні наративні фокуси стосовно предмету зображення, переключення розповіді в план сприйняття персонажів, поглиблюючи цим і психологічний малюнок твору. Оскільки у творі «Сайлес Марнер» наратор всезнаючий і всюдисущий, діяльний, активний, тому й тип розповіді аукторіальний (гетеродієгетичний, за Женеттом). Наратор (розповідь у повісті ведеться від 3-ї особи) – всезнаючий і всюдисущий. Тому, всезнайство і всюдисущість розповідача, вираженого в окремій особі, не руйнує читацької ілюзії начебто саморозкриття мистецького світу, як і не приховує суб'єктивної генези начебто «об'єктивної розповіді» [3, 162].

Спираючись на праці М.Бахтіна, Ю.Тинянова, Б.Кормана, І.Денисюка, польських дослідників Г.Маркевича, Я.Славінського, на інші зарубіжні джерела, можна зробити висновок, що: 1) наратор – посередник між «зовнішнім» автором та художнім світом; 2) наратор – насамперед мовно-стилістичний епіцентр викладу: як суб'єкт повісткування він формує цей виклад, а з ним і художній світ твору, який постає саме як наростання слів і подій нарації, 3) нараційна стратегія автора в кожному випадку несе в собі ціннісні орієнтири для читачам [1, 158]. А широке використання авторкою метафор буде визначати сам принцип організації роману, основний засіб художнього втілення його задуму, а також і код проникнення в цей задум.

Головним чином Джордж Еліот влучно обрала особу наратора. У «Сайлесі Марнері» вона створила мудрого, співчутливого, щирого наратора-«гіда», до якого читач охоче приєднується і яким керується. Завдяки такому типові оповідача персонажі твору досягають дійсності зображення, яка заохочує читача до активного сприйняття того, що відбувається із ними. Розглядаючи метафору як частину риторики оповідача та наративний засіб можна глибше зрозуміти процес передачі змісту твору читачеві. Насиченість використання метафор наратором і спосіб їх використання зумовлює ступінь відповіді та сприймання читача. А це, у свою чергу, впливає на сприймання та розуміння художнього твору загалом. Така наративна стратегія, де особа всезнаючого наратора виступає основним джерелом інформації, є типовою для творів Вікторіанського періоду англійської літератури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднар Віра. Рецептивна стратегія та особливості нарації малої епічної прози (оповідання І. Франка «Місія» та «Чума») // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство/ Редкол. М. П. Ткачук, Р. Т. Гром'як, О. Глозов та ін. – Тернопіль: ТДПУ, 2005. – Вип. 16. – С. 155-159.
2. Женетт Ж. Повествовательный дискурс // Жерар Женетт. Фигуры: В 2-х томах. – Т. 2.
3. Собчук Л. Розповідна майстерність М. Вінграновського у світлі сучасної наратології (на матеріалі повісті «Сіроманець») // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство/ Редкол. М. П. Ткачук, Р. Т. Гром'як, О. Глозов та ін. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – Вип. 1 (13). – С. 160-164.
4. George Eliot, Silas Marner: The Weaver of Raveloe, ed. Q. D. Leavis (Harmonsworth: